

Előítélet, sztereotípia, diszkrimináció

Feladat

A tananyag elsajátítása után gondold végig, hogy életed során milyen előítéletes helyzetekkel találkoztál. Írjál 4-5 néhány példát!

Előítélet

- **nem tapasztalatokra alapozott**, hanem pozitív vagy negatív **elfogultságból eredő ítélet**, amely általában hamis, helytelen következtetésekhez vezet.
- Az előítélet gyakran oka csalódásoknak, félreértéseknek, amennyiben az ember olyan tulajdonságokat tulajdonít más embereknek, vagy jelenségeknek, amelyek azokban nincsenek meg (oltott-oltatlan, migráns helyzet).
- A **nem valós megismerés és tudás társadalmi, lélektani eszköze** az előítélet. Az előítélet saját tárgyáról a **vakhit biztonságával ad képet**.
- Elvileg nincs olyan társadalmilag jelenség, amivel kapcsolatban ne alakulhatna ki előítélet az emberekben.

Az előítéletek tárgyak szerint lehetnek:

- egészségügyi,
- erkölcsi,
- szexuális,
- gazdasági,
- kulturális,
- gasztronómiai, stb.,

...melyeknek kutatása sok mindent elárul az adott társadalom, csoport, réteg előfeltevéseiről, értékrendjéről, nézeteiről.

Előítéletek típusai:

1. **Politikai** – amikor valakit politikai nézetei miatt ér előnyös vagy hátrányos megkülönböztetés, Pl.: az állásinterjú során...valaki amiatt nem kap meg egy állást, mert politikai nézetei nem azonosak a munkahely vezetőjével.
2. **Etnikai** (faji) – származáson alapuló, bőrszín, rasszok szerinti (ember típusok pl. európai, kínai afro-amerikai) megkülönböztetés, Pl.: Nem engedi a család a házasságukat.
3. **Nemi** – nemek közötti megkülönböztetés, Pl.: Egy nő nem kapja meg az állást, mert nő, kisgyermekes anyuka., vagy alacsonyabb bért kap.
4. **Nyelvi, nemzeti** – nyelvi alapon elkülönülő közösségek közötti egyenlőtlenségek Pl.: nem használhatják Romániában a magyar ajkúak az anyelvüket, románul kell intézniük pl. a hivatalos ügyeiket.
5. **Vallási** – vallási meggyőződésen alapuló megkülönböztetés.
6. **Szexuális orientációból fakadó megkülönböztetés**, Pl. nem kap meg egy állást egy iskolában, hiába tapasztalt, mert mit gondolnak a szülők, nem fogadhatnak örökbe.
7. **Fogyatékből adódó megkülönböztetés**. pl.: Az Egészségügyi Világszervezet szerint a világ egyik leginkább marginalizálódott csoportja a fogyatékkal élők. A fogyatékkal élőket elsősorban a társadalom korlátozza, és nem a testük. Azt feltételezik nem alkalmas az adott pozícióra.

Előítéletesség fokozatai: Allport az előítéletesség 5 fokozatát különbözteti meg:

1. ***Szóbeli előítéletesség:*** az előítélet beszédben jut kifejezésre. A magánszférára korlátozódó beszéd súlyos mentálhigiénés probléma, mellyel szemben csupán az informális befolyásolás keretei között lehet és érdemes fellépni. Az elítélés megmarad a moláris dimenzió belül.
2. ***Elkerülés:*** az idegenkedést kiváltó csoport tagjainak kerülése, közvetett üzenet, hogy a szóban forgó csoport nem kívánatos a személy számára.
3. ***Hátrányos megkülönböztetés, elkülönítés, koncentráció:*** intézményes, formát ölt, igazságtalansága nem kérdés. Az állam jogi és bürokratikus aktusok révén törvényesíti, hogy a hátrányos megkülönböztetéssel sújtott csoport tagjait kizárják az adott nemzet valamennyi polgárára érvényes jogok egyeteméből. Ennek során a csoport tagjaitól megtagadhatják a szabad letelepedés, munkavállalás, szabadidő-eltöltés, iskoláztatás, művelődés, anyanyelvhasználat jogait, illetve azok gyakorlása elé speciális akadályokat állítanak.
4. ***Fizikai agresszió:*** A hátrányos megkülönböztetés gyakorlatának megvalósítása folytán óhatatlan az előítélettel
5. ***Üldözés és kiirtás:*** révén a szociálpszichológiailag, majd jogilag elkülönített csoport tagjait megfosztják az emberi jelenlét jogától.

Előítéletek kialakulásának okai lehetnek:

- A versenyhelyzet - pl: azért nyert valaki a futó versenyen, mert doppingolt.
- A *frusztráció* - pl: irigység, csak azért kapott fizetésemelést, mert jóba vannak a gyerekeik.
- A *társadalmi bűnbakképzés* - pl: faji hovatartozás
- A közvetlen *ok nélkül*, az elődöktől örökölt vélekedés - pl: Vallási nézetek
- Az *ismerethiány* - pl: mikor valakinek nincsen fogalma egy adott szubkultúráról.
- Az érintett csoporttal való túl *ritka érintkezés* - pl: idősek és fiatalók.
- Előfordult már a történelemben, hogy *maga az állam hoz létre* előítéleteket. – pl: zsidók

Az előítéletet a társadalmi és gazdasági problémák erősítik.

Előítélet következményei lehetnek:

1. idegenkedés, félelem
2. félreértések (szándékok, szokások, viselkedés)
3. tartózkodás, gyanakvás, bizalmatlanság, irtózás
4. sértődés, frusztráció
5. agresszió
6. kommunikáció hiány
7. konfliktus, harc

„Horda- hagyomány”:

- közösségi társadalom
- lényegi akarat
- saját csoport – másik csoport
- nemi és életkori tagoltság, eltérés
- nomád életmód
- vérségi – rokonsági csoport

Sztereotípia

Bizonyos embercsoport jellemvonásainak általánosítását sztereotipizálásnak nevezzük.

A sztereotípia nem más, mint amikor valamilyen tulajdonságot rendelünk egy csoporthoz, réteghez, egyúttal annak minden tagjára.

Az ilyen felfogások többségét fiatalon megtanuljuk, pedig nagy részük mások által mondott vagy hallott, gyakran túlzásokra épülő információ.

Az azonos csoporthoz tartozókra – főleg ha ez a csoport hátrányos helyzetű – jellemző az egymásra utaltság és erős összetartozás érzése. Ők maguk sem akarnak keveredni az őket elutasítók csoportjával, ezért térbelileg is külön telepednek le. Ennek legdurvább formája a gettósodás.

A másság láthatóvá, érzékelhetővé, tapasztalhatóvá tétele. Viccek, propaganda, irodalom, filmek, színház kommunikációja révén jelenik meg. Az egyenlőtlenségek igazolása.

Diszkrimináció (hátrányos megkülönböztetés)

A hátrányos megkülönböztetés az előítélet által sugallt cselekvés igazságtalansága. Kirekesztés. Az állam, jog révén törvényesíti, hogy a hátrányosan megkülönböztetett csoport tagjait kizárják az adott nemzet valamennyi állampolgárára érvényes jogokból, és azok gyakorlása elé akadályokat állítanak (oltott-oltatlan). Ha egy személyt vagy csoportot valamilyen védett tulajdonsága miatt hátrány ér.

Az alaptörvény, valamint az az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló törvény felsorol különböző **védett tulajdonságokat**, amelyek alapján minden embernek joga van az egyenlő bánásmódhoz.

Védett tulajdonságok:

1. nem
2. faji hovatartozás
3. bőrszín
4. nemzetiség
5. nemzetiséghez való tartozás
6. anyanyelv
7. fogyatékoság
8. egészségi állapot
9. vallási vagy világnézeti meggyőződés
10. politikai vagy más vélemény
11. családi állapot
12. anyaság (terhesség) vagy apaság
13. szexuális irányultság
14. nemi identitás
15. életkor • társadalmi származás
16. vagyoni helyzet
17. foglalkoztatási jogviszony vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony részmunkaidős jellege, illetve határozott időtartama
18. érdekképviselőhez való tartozás
19. egyéb helyzet, tulajdonság vagy jellemző

A diszkrimináció típusai,
a hátrányos megkülönböztetés esetei:

1. a közvetlen hátrányos megkülönböztetés,
2. a közvetett hátrányos megkülönböztetés,
3. a zaklatás,
4. a jogellenes elkülönítés (szegregáció)
5. a megtorlás.

1. Közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek minősül, amikor egy személyt vagy csoportot valamely *valós vagy vélt védett tulajdonsága miatt kedvezőtlenebb bánásmódban részesítenek*, mint amelyben más személy vagy csoport részesül, részesült, vagy részesülne.
2. Közvetett hátrányos megkülönböztetés a közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek nem minősülő és *látszólag az egyenlő bánásmód követelményének megfelelő rendelkezés, amely valamely védett tulajdonsággal rendelkező személyeket vagy csoportokat lényegesen nagyobb arányba hoz hátrányosabb helyzetbe*, mint amelyben más helyzetben levő személy vagy csoport volt, van, vagy lenne.
3. Zaklatásnak minősül az *emberi méltóságot sértő*, szexuális vagy egyéb természetű *magatartás*, amely az érintett személynek valamely védett tulajdonságával függ össze, és *célja vagy hatása az adott személlyel szemben megfélemlítő, ellenséges, megalázó, megszegyenítő vagy támadó környezet kialakítása*.

4. Jogellenes elkülönítésnek minősül *az a rendelkezés, amely valamely védett tulajdonság alapján egyes személyeket, vagy személyek csoportját más személyektől vagy személyek csoportjától – anélkül, hogy azt törvény kifejezetten megengedné – elkülönít.*
5. Megtorlásnak minősül *az a magatartás, amely az egyenlő bánásmód követelményének megsértése miatt kifogást emelő,* eljárást indító vagy az eljárásban közreműködő *személlyel szemben jogsérelmet okoz,* jogsérelem okozására irányul, vagy azzal fenyeget.

Beszélhetünk pozitív és negatív diszkriminációról.

Negatív diszkrimináció:

A hátrányos megkülönböztetés vagy negatív diszkrimináció a jogalkotásban, a szociológiában és a szociálpszichológiában használatos fogalom. Jelentése ösztönös vagy tudatos kirekesztő, megalázó cselekedet.

Pozitív diszkrimináció:

A pozitív diszkrimináció társadalmi csoportokra vonatkozó jogi vagy egyéb adminisztratív megkülönböztetést, előnyben részesítést jelent, melyre gyakran, de nem feltétlenül a csoport valamilyen szempontból hátrányos helyzete ad indokot. A világ sok országában ismert és alkalmazott fogalom a hátrányos helyzetű csoportok felzárkóztatására vonatkoztatva.

A diszkrimináció fő területei:

1. **Politikai** – amikor valakit politikai nézetei miatt ér előnyös vagy hátrányos megkülönböztetés, például: az állásinterjú során...valaki amiatt nem kap meg egy állást, mert politikai nézetei nem azonosak a munkahely vezetőjével.
2. **Etnikai** (faji) – származáson alapuló, bőrszín, rasszok szerinti (ember típusok pl. európai, kínai afro-amerikai) megkülönböztetés, például: Nem engedi a család a házasságukat.
3. **Nemi** – nemek közötti megkülönböztetés, például: Egy nő nem kapja meg az állást, mert nő, kisgyermekes anyuka., vagy alacsonyabb bért kap.
4. **Nyelvi** – nyelvi alapon elkülönülő közösségek közötti egyenlőtlenségek, példa: nem használhatják Romániában a magyar ajkúak az anyelvüket, románul kell intézniük pl. a hivatalos ügyeiket.
5. **Vallási** – vallási meggyőződésen alapuló megkülönböztetés
6. **szexuális** orientációból fakadó megkülönböztetés, pl. nem kap meg egy állást egy iskolában, hiába tapasztalt, mert mit gondolnak a szülők, nem fogadhatnak örökbe.
7. **Fogyatékből** adódó megkülönböztetés, például: Az Egészségügyi Világszervezet szerint a világ egyik leginkább marginalizálódott csoportja a fogyatékkal élők. A fogyatékkal élőket elsősorban a társadalom korlátozza, és nem a testük. Azt feltételezik nem alkalmas az adott pozícióra.

Gondolkodás jelentősége az előítéletesség szempontjából

Nyílt gondolkodás

Ha nyitott a személy nézetrendszere, annál könnyebben kerülnek be az egyes nézetek a gondolkodásába.

Zárt gondolkodás - Dogmatikus gondolkodás

A személy nézetrendszere inkább függ, az igazsághoz képest lényegtelen belső késztetésektől és/vagy a jutalmazásokról illetve büntetésektől.

A zárt gondolkodás fontos tünete, hogy a cáfoló nézetek mindig másodkézből jutnak el a személyhez.

Belülről és Kívülről irányított személy

Szemponatok	Kívülről irányított személy	Belülről irányított személy
Alkalmazkodás forrása	Mások (csoport, társadalom) konkrét elvárásai, igényei	Szülőktől, más tekintélyektől kapott általános célok
Személyes célok, életvitel	Folyton változnak a külső befolyások szerint	Stabilak, az élet folyamán alig változnak
Kontroll	Mások elvárásait közvetítik (radar)	Az egyén képes ellenőrizni saját életét (iránytű)
Szankció	Aggodalom	Bűntudat
Társadalmi korszak demográfiai karaktere	Átmeneti népességnövekedés	Kezdeti népességcsökkenés

Kutatások:

Adorno és munkatársai (1950)

miként jellemezhető annak az embernek a személyisége, aki fogékony a rasszista és fasiszta eszmék iránt

Ahol merev szigorúsággal kényszerítették rá a gyerekeket az erkölcsi és viselkedésbeli normák betartására:

A szülők büntettek *frusztráció* *agresszív gyermek*

A szülői tekintély tisztelete az egyik legszigorúbban súlykolt norma, a frusztráció által kiváltott agresszió, amelynek valódi forrása a szülő volt, nem irányulhatott a szülők ellen, ennek levezetésére másfelé, bűnbakok felé kellett irányítani az agresszív indulatokat - általános normáktól többé-kevésbé eltérő és gyenge társadalmi helyzetű kisebbségek – etnikai kisebbségek, a többségtől eltérő szexuális orientációjú kisebbségek vagy a bűnözők, hajléktalanok...

Az így szocializálódott személyiséget nevezték tekintélyelvű személyiségnek. Jellemzője a tekintélyelvű személynek, hogy mereven gondolkodik, nem képes elviselni a bizonytalanságot, a kétértelműséget. Ez vezet a merev csoportsztereotípiákhoz és a saját csoporttól eltérő, idegennek tekintett csoportokkal szembeni ellenséges türelmetlenséghez.

Adorno és munkatársai egy eszközt is kifejlesztettek, amellyel feltevésük szerint a **személyiség tekintélyelvű beállítódásának foka mérhető**. Ezt az eszközt **F-skálának** nevezték el, ahol az F betű a fasizmusra utalt.

F-skála

Arra törekedtek a kutatók, hogy mérjék a fasiszta világnézet alapját képező személyiségvonásokat.

Azok az emberek, akik az F-skálán magas értéket mutattak, többnyire hasonló eredményt adtak, amikor előítéletes gondolkodást, négerellenességet mértek, és többnyire politikai szempontból konzervatívnak bizonyultak.

A tekintélyelvű személyiség miatt – az F-skálát úgy kezdték értelmezni, mintha a tekintélyelvű személyiséget mérné, holott, ilyen mértékű általánosítás módszertanilag nem volt indokolt és megalapozott,

maximum az fogadható el, hogy a fasiszta típusú tekintélyelvűség mérésére indokolt az alkalmazása